

УДК.413.18

Г.М. Добролюбожа,
кандидат філологічних наук
(Житомирський педуніверситет)

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕСТЕТИКИ ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ ЛЮДИНИ В ПОЛІСЬКІЙ КОМПАРАТИВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Виховувати естетичний смак потрібно у будь-якому віці, за будь-яких умов. І зробити це можна значно цікавіше та результативніше, використовуючи фразеологічні надбання рідної мови.

Споконвіку одяг та взуття є важливим елементом побутового, соціального та духовного життя народу. Перш за все одяг виконує практичну функцію, захищаючи людину від холоду, окремі частини тіла від нескромних очей; вбрання робить життя людини більш зручним, комфортним.

Одягу властива також розмежувально-вікова роль. Наприклад, носіння плахти чи запаски, які щільно облягали фігуру, свідчило, що це дівчина або молода жінка. Що ж до взуття, то юнки взували парчеві чоботи, а молодіці – сап'янці; з цього приводу казали: "Кому хустка на голову – то й сап'ян на ногу, а в кого стрічки в косі – то парча на нозі". Хлопець мав право вперше одягти штани в п'ятнадцятирічному віці – це означало перейти в парубоцтво [1: 466].

Мав одяг і соціально-видільну роль: багаті верстви шили одяг із дорогих тканин, густо прикрашали сріблом, золотим шиттям, бісером, вишивкою, мереживом [2: 181]. Досить часто крій одягу також указував на суспільне становище особи, недарма казали: "Убрався в жупан, та й дума, що пан"; "Так кравець крає, як матерії стає"; "По Савці свита, бо на Савку шита"; "Видно пана по халявах".

Також одяг, прикраси виконували символічну функцію оберегів від поганих очей, нечистої сили. Наприклад, від зурочення слід було одягати сорочку навиворіт; щоб не пристав лихий погляд – дитинці зодягали сорочечку задом наперед; щоб вилікувати хворого від пропасниці – сорочкою обв'язували осичину, бо "осиці в саний раз трясистися" [3: 317]. Особливо магічну захисну роль мали дівочий вінок, стрічки, намисто, вишивка, мереживо, очкури та пояси на чоловічих штанах.

Не менш важливою є й естетична функція одягу, взуття та прикрас. Здавна вбрання, особливо святкове, прикрашали вишиванням, мереживом, стрічками, квітами, вишуканим покромом. Зразком естетичної довершеності були весільні сорочки, керсетки, плахти, плетені пояси з вовняних ниток, дівочі вінки та намисто. Тема краси одягу обіграна у багатьох прислів'ях: "Хоч їла не їла, аби хороше ходила"; "Прибереться, аж світ стрепенеться". Проте народна мудрість застерігала від надмірної модності, химерності у вбранні: "Чорт плаче, що моди не настане"; "Видумав чорт моду та й сам у воду, а ви гоніться"; "На пузі шовк, а в пузі бовк"; "Прийти можна до нагоги, як тільки держатись моди".

Пильна увага приділялася дбайливому ставленню до одягу та прикрас: "Пошануй одєжинку раз, вона тебе десять раз". Дівчата, як найцінніший скарб, берегли намисто та віночки, бо це були не лише прикраси, а й захисток від злих духів. Вважали, що розірване намисто віщує хвороби, нещастя, скору смерть. Так само дбайливо доглядали парубки свої шапки; про нечепуру казали: "У нього шапка-бирка, зверху дірка, травою підшита, щоб не була сердита".

Досить часто нам доводиться чути вислів: "По одєжі стрічають, а по уму випроводжають". Адже зовнішній вигляд людини є її візитною карткою – він несе певну інформацію про особу, її виховання, поведінку, мораль, інтелект.

Сьогодні написано безліч книг, видається чимало журналів, де розповідається про мистецтво одягання та макіяжу, – тобто робиться усе для того, щоб людина досягла зовнішньої та внутрішньої гармонії.

Однак проблема естетики одягу виникла не учора. Це питання хвилювало людство (й український народ зокрема!) здавна, свідченням того є підбірка поліських фразеологізмів з порівняльним компонентом, які характеризують зовнішній вигляд людини.

Для зручності проведемо паралель "естетичність" – "неестетичність одягу".

І. ЕСТЕТИЧНА ДОВЕРШЕНІСТЬ ОДЯГУ

Досконалий смак у наряджанні спостерігаємо у незначній кількості фразеологізмів. Як правило, це важливі події у житті людини:

а) релігійні та світські свята: *вбрався як у празник*¹; *вистроїлась як дівка на Великдень*; *зібрався як кум на Паску*; *зібрався як на річку Йордань*; *вистроївся як на парад*;

б) трудова діяльність: *одягнений немов на сцену*; *іде мов на гендель пускає*; *одягся як піп на утрєню*; *вбранний як туз*;

в) смерть: *одягнутий як на смерть*; *одягнутий як у Вишеньках*;

г) особисте життя: *вбралася як дівчина на перше побачення*; *збралася як на вечорниці*.

Найяскравіше естетичні здібності проявляються тоді, коли наречені збираються до вінця: *нарядна як невіста*; *вбралася як на весілля*; *вистроїлась як дівка до вінчання*; *вибирається як до шлюбу*; *вмаїлась як до шлюбу*; *прибрався як молодий до весілля*.

До цієї події також старанно готуються гості: *вбралася як кума на свадьбу*; *наряджається як Меланка на весілля*; *убраний як кум перед весіллям*.

¹ Ілюстрований матеріал у статті подається в орфографічних записках, що традиційно використовуються в українській фразеології.

Про одягнуту в усе нове та гарне людину кажуть: *одітий як з іголочки; а про святково наряджену дівчину: вистроїлась наче лялечка; прибралась як цяцяка; вирядилась як писанка; вирядилась як великодня писанка; нарядилась як пава* (хоча, як відомо, яскраве пір'я та розкішний хвіст є тільки у павича).

II. ВІДСУТНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ

Найчастіше в око впадають недоліки, недоречності при одяганні та макіяжі. І причин цьому чимало:

а) невідповідність одягу стосовно певної події чи заняття: *вдягнувся як на блохи; вибрався як на чорниці; вирядився як на ягоди; збирається як на коноплі; убралась як дурна дівка на весілля; вдягнувся як папуас на весілля; вибралась як сліпа на Йордань; прибралась як Хівря до утрени; прибралась як пастух у Петрівку; вділася як Гапка у Вербовку; вдівся як дурний на Великдень; вибрався як придурок на Великдень; як серун на Великдень; як сліпа на Всюночну; одітий як чорт на утрени; вирядився як чорт на утреник; збирається як чорт на витрішки;*

б) вікова недоречність: *вбралась як стара баба в плахту;*

в) неухайність: *вдягнув носки, ніби один татів, а другий мамин;*

г) фізичні вади: *вирядився як болячка;*

д) неохайність: *чистий як нетра; розхристаний як анцихрист; вбрався як ахламон; як з рук вирвався; гарний як сруль у брилику; розхристаний як Мишко Маринін; обшарпаний як Мишко Тропак; гарна як шерпа; скупбеться (щупається) як курка на дощ; іде як обскубаний півень; чепуриться як сорока; гарний як собака з ярмарки; одітий як шмаровидло; такий як шмаровоз; одяг як корова пожувала;*

е) зношеність, обдертість одягу: *ходить як підстрелений; підтиканий як віник з дерези; гарний як деркач;*

є) немодність одягу: *впугалась як Настя в лапті; вбралась як Гандзя в постолі; модне як чучало городне; в моді як свиня в городі;*

ж) невміння зі смаком одягатися: *вбрався як чорт; вбралась як Феська; вбрався як пугало городне; вділася як ляканиця; вдягнутий як ляк; убрався як лекач; вибрався як лякайло; вдягнувся як на коноплях страхан; вигляд як в опудало на городі; наводяться як гонуд; обвішана як опудало; стоїть як опудало; стоїть як горохове опудало; страшний як опудало для горобців;*

з) недоречність використання певних атрибутів окремими суб'єктами: *подобає як сліпому дзеркало; пасує як глухому гармошка; почепив як мавпа окуляри; подобає як зайцеві намисто; нарядилась як ворона в павичеве пір'я.*

Та найчастіше недоречно одягнуту людину порівнюють зі свійськими тваринами (особливо зі свинею), на яких щось не до ладу натягнуто: *іде як корові сідло; пасує як корові коньки; гарно як козі у вінку; завітчалась як коза реп'яхами; іде як козі брошка; добре як козі в ботах; іде як кобилі шляпа; нарядився як свиня в наритники; нарядився як свиня до корита; гарний як свиня в горосі; гарно як свині в намисті; гарно як свині у ярмі; гарно як свині під лопухом; гарно як свиня штани наділа; іде як свині босоніжки; іде як свині корито; іде як свині коралі; іде як свині сережки; іде як свині ярмо; іде як свині дзеркало; іде як льосі кульчики; подобає як свині повиори; пасує як свині бантик; пасує як свині коромисло; подобає як свині роги; подобає як свині сідло; припасувалося саме враз: як свині наритники; причепурився як свиня в дощ; убрався як свиня у ворох;*

и) надмірна кількість одягу, прикрас: *защупканий як німець під Москвою; обвішався як баба рязанська; одержі як у капусті листя; ошущканий як капуста; вділася як цибулина; поначіплює як на куделю вовни; вишурпався як ведмідь;*

і) занадто яскравий, різнобарвний одяг: *вдівся як Попандопало; вдівся як крашанка; вдівся як світлофор; одівся як райдуга; одягнутий як папуга; одяг як у папуги пір'я;*

ї) перебір у макіяжі: *намальована як чортом умита; накрасилась як мавпа; як штукатурку на лице наклала; обмальована як цяцяка; розмальована як крашанка.*

Характеризуючи фразеологізми на ознаку естетичного смаку, особливу увагу звернемо на вибір об'єктів порівняння – це реальні чи вигадані дефініції, які оточують людину у повсякденному житті: односельці (*кум, сваха, Мишко, сліпий*); місцева влада (*ніп, туз*); "чиста" та "нечиста" сила (*чорт, нетра, анцихрист*); свійські тварини (*свиня, коза, кобила*); свійські птахи (*курка, квочка, півень*); дикі тварини (*ведмідь, засць*); птахи (*сорока, ворона*); екзотичні птахи (*пава, папуга*); екзотичні тварини (*мавпа*); овочі (*цибуля, капуста*); хвороби (*болячка*); побутові речі (*деркач, опудало*); іграшки (*лялька, цяцяка*).

Саме у фразеологізмах, і зокрема у стійких народних порівняннях, збереглися архаїзми (*повиори, ворох, коралі*), історизми (*лапті, постолі, плахта*), діалектизми (*лекач, шерпа, слюб*). Окремі фразеологізми зберігають інформацію про історичні події (*защупканий як німець під Москвою*), інші – можна віднести до неологізмів (*вдівся як світлофор*).

Досить цікавою і різноплановою є будова стійких порівняльних зворотів. На цій підставі виділяють декілька структурних моделей:

Модель 1 "одягнутий + як + особа": *нарядна як невіста; вбрався як ахламон;*

Модель 2 "одягнутий + як + особа з певної причини": *убраний як кум перед весіллям; вдягнувся як папуас на весілля;*

Модель 3 "одягнутий + як + (особа) з певної причини": *зібралась як на вечорниці; вибрався як на чорниці;*

Модель 4 "одягнутий + як + особа, яка щось одягла чи взула": *вбралась як Настя в постолі; вбралась як стара баба в плахту;*

Модель 5 "одягнутий + як + представник фауни": *одяг як у папуги пір'я;*

Модель 6 "одягнутий + як + свійська тварина у певному місці": *гарно як собаці в ярмарку; вирядився як корова на бал;*

Модель 7 "одягнутий + як + тварина, на яку щось натягнуто": *пасує як свині повиори; добре як козі в ботах;*

Модель 8 "одягнутий + як + овоч": *вділася як цибулина;*

Модель 9 "одягнутий + як + нечиста сила": *розхристаний як анцихрист;*

Модель 10 "одягнутий + як + побутовий предмет": *підтиканий як віник з дерези; гарний як опудало на горі*.

Структурна різноманітність фразеологізмів з порівняльним компонентом засвідчує архаїку цих мовних одиниць, постійне розширення та доопрацювання образів-об'єктів, залучення до фраземотворчого процесу нових персонажів навколишньої дійсності – все це є свідченням уважного, всестороннього світосприйняття поліщуками.

Важливе значення має емоційно-оцінне та функціонально-стилістичне забарвлення абсолютної більшості фразеологізмів. Посмішку, а то й здоровий сміх викликають вислови типу *гарно як свиня штани наділа; гарний як сруль у брилику*, – адже виховувати засобами іронії, гумору чи то навіть сарказму значно ефективніше!

Аналізуючи фразеологізми, які розкривають мистецтво одягання та макіяжу, помічаємо, що фіксується значно більше стійких зворотів-характеристик на ознаку недоречності, надмірності, неестетичності. Це повинно спонукати нас до роздумів, до ще більш ретельного добору одягу, до виховання естетичних смаків та уподобань. І не забуваймо безсмертні слова Мікеля Сервантеса: "Одяг людину і вкриває, і розкриває".

СЛОВНИЧОК НЕЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

АНЦИХРИСТ – противага Богу; чорт; вживається як лайливе слово

АХЛАМОН – неохайно одягнутий чоловік

БОТИ – закриті черевики

ВИШЕНЬКИ – назва кладовища в Любарському районі Житомирської області

ВОРОХ – купа чогось, переважно одягу, лахміття

ГЕНДЕЛЬ – торгівля

КУДЕЛЯ – вовна або поганий льон, які готують до прядіння

КУЛЬЧИКИ – сережки

ЛЯК, ЛЯКАЙЛО, ЛЕКАЧ, ЛЯКАНИЦЯ – городнє опудало

НАРИТНИКИ – шлея для коня

НЕТРА – болотний чорт

ПЛАХТА – поясний жіночий одяг

ПОВІШОРИ – упряж для коня

СЛЮБ – шлюб

СТРАХАН – городнє опудало

ТУЗ – начальник

УТРЕНЯ (УТРСНІК) – вранішнє богослужіння

ШЕРЕПА – негарна жінка

ШМАРОВИДЛО – дьоготь; мазь, якою лікують худобу

ШМАРОВОЗ – людина, яка підмазує колеса воза дьогтем

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Скуратівський В. Русалії. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.
2. Потапенко О.І., Кузьменко В.І. Шкільний словник з українознавства. – К.: Український письменник, 1995. – 291 с.
3. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.

Матеріал надійшов до редакції 21.04.01 р.

Добролюжа Г.М. Отображение эстетики внешнего вида человека в полесской компаративной фразеологии.

Воспитывать эстетический вкус нужно в любом возрасте, в любых условиях. Но можно сделать это более интересно и поучительно, используя фразеологическое богатство родного языка.

Dobrolyozha G.M. Representation of Aesthetics of Human Appearance in the Comparative Phraseology of Polissya.

You should foster an aesthetic taste in any age and under any conditions. But it can be done in a more interesting and didactic way using phraseological wealth of the native language.